

ANNALS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

VOL. LII, 6

SECTIO B

1997

Zakład Ochrony Środowiska
UMCS w Lublinie

PAWEŁ CZUBLA, WITOLD WOŁOSZYN

Ekologiczny System Obszarów Chronionych na Lubelszczyźnie

An ecological network of protected areas in the Lublin Region

WPROWADZENIE

Lubelszczyznę rozumiemy jako obszar związany funkcjonalnie z Lublinem. Z dużym przybliżeniem można przyjąć, że jest to teren województwa lubelskiego z okresu przed 1975 r. W obecnym podziale administracyjnym są to przede wszystkim woj.: białskopodlaskie, chełmskie, lubelskie i zamojskie, obejmujące łącznie 22 986 km², tj. 7,35% powierzchni Polski.

Ochrona obszarowa na Lubelszczyźnie ma długą tradycję. Jej początki sięgają końca XVI w. Wówczas to (w 1589 r.) Kanclerz i Hetman Wielki Korony Jan Zamojski ustanowił Ordynację Zamojską, obejmującą lasy Rostocza i Puszczy Solskiej, a na jej terenie wydzielił duży obszar (Zwierzyniec), będący ostoją zwierzyny drobnej oraz żubra, łosia, jelenia, dzika, wilka, rysia, żbika, a także leśnego konika – tarpana. Zwierzyniec ten, otoczony wysokim na 2,5 m drewnianym parkanem o długości ponad 30 km, kilkakrotnie zmniejszany przetrwał do 1905 roku (Wachniewska 1959).

Pierwsze rezerваты na Lubelszczyźnie powołano w 1925 r. w Lasach Łukowskich. Były to obiekty Jata i Topór (Szafer 1932). W roku 1939 podjęto prace nad utworzeniem w lasach Ordynacji Zamojskiej parku narodowego, przeszkodził temu jednak wybuch wojny (Wachniewska 1959). Po wojnie rezerваты przyrody rozpoczęto tworzyć na Lubelszczyźnie w 1952 r. Pierwszym był restytuowany rezerwat Jata (Wilgat 1988, 1990), niedługo potem, w 1957 r., zaczęto powoływać rezerваты na Rostoczu.

W 1959 r. Fijałkowski i Izdebski (1959) wysunęli propozycję utworzenia parku narodowego w lasach dawnej Ordynacji Zamojskiej. Propozycja ta zaowocowała po 15 latach starań utworzeniem Roztoczańskiego Parku Narodowego w 1974 r.

Do końca lat sześćdziesiątych parki narodowe i rezerwy przyrody były jedynymi (poza pomnikami przyrody) formami prawnej ochrony przyrody. Niewielkie i izolowane powierzchnie okazały się niewystarczające dla zapewnienia odpowiedniej równowagi przyrodniczej. W tej sytuacji postanowiono rozbudować system obszarów chronionych i wzbogacić go o nowe formy ochrony przestrzennej. W 1964 r. na posiedzeniu Państwowej Rady Ochrony Przyrody podjęto uchwałę o wprowadzeniu dwu nowych form ochrony przyrody: parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu (Wilgat 1988). Pełne podstawy prawne odnośnie do powoływania tych obiektów zawarto dopiero w ustawie o ochronie przyrody z 1991 roku.

W latach siedemdziesiątych w Instytucie Kształtowania Środowiska powstała koncepcja Wielkoprzestrzennego Systemu Obszarów Chronionych (WSOCh), zwanego także Ekologicznym Systemem Obszarów Chronionych (ESOCh) (Gacka-Grzesikiewicz 1976, 1978; Gacka-Grzesikiewicz, Różycka 1977a, 1977b; Różycka 1977). Elementami ESOCh są parki narodowe, którym można nadać rangę krajową, rezerwy przyrody, parki krajobrazowe (o regionalnym znaczeniu) z otulinami, a także obszary chronionego krajobrazu, o randze lokalnej, spełniające często funkcje łącznikowe. W miejscach, w których tworzenie obszarów chronionego krajobrazu nie znajduje przyrodniczego uzasadnienia konieczne jest tworzenie tzw. „ciągów ekologicznych” lub „korytarzy ekologicznych” (dotychczas bez uregulowań ustawowych), które „[...] mają pełnić funkcje łączników pomiędzy obszarami chronionymi, broniących te obszary przed izolacją, jaką mogłyby stworzyć intensywnie zainwestowane tereny otaczające. W sytuacji wzrastającej antropopresji powiązania systemu stanowią warunek trwałego jego funkcjonowania” (Wilgat 1987).

Chociaż przyrodnicy od lat zwracali uwagę na atrakcyjność krajobrazową Lubelszczyzny (Wilgatowie, Gawarecki 1957; Wilgat 1962, 1971a, 1971b, 1974a, 1974b; Fijałkowski 1972, 1973, 1974), akcja tworzenia parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu rozpoczęła się dopiero po zmianie podziału administracyjnego kraju w 1975 r. Mimo rozbicia administracyjnego województwa lubelskiego problematyka ochrony przyrody i krajobrazu podejmowana była w odniesieniu do obszaru całego województwa z okresu przed 1975 r. (Popławski 1975; Wilgat 1979; Fijałkowski 1983). Projekty te nie doczekały się realizacji.

Prace nad tworzeniem ESOCh prowadzono we wszystkich województwach utworzonych z dawnego woj. lubelskiego (10 lat „Porozumień Włodawskich” 1996) niezależnie w każdym nowo powstałym województwie. Rys historyczny oraz efekty tych długoletnich zabiegów przedstawiono w niniejszym tekście. Ze względu na obszerność poruszanej tematyki mniej uwagi poświęcono rezerwatom przyrody, koncentrując się głównie na problematyce tworzenia parków narodowych i krajobrazowych oraz obszarów chronionego krajobrazu.

OBSZARY CHRONIONE LUBELSZCZYŹNY

WOJEWÓDZTWO BIALSKOPODLASKIE

W województwie białskopodlaskim podjęto na początku lat dziewięćdziesiątych działania zmierzające do objęcia ochroną obszarową terenów najcenniejszych przyrodniczo. W 1990 r. powołano Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu, który objął całą dolinę Bugu w obrębie województwa. Cztery lata później podwyższono kategorię ochronną północnej części tego obszaru do parku krajobrazowego nadając mu nazwę „Podlaski Przełom Bugu” (Kot i in. 1993). Ponadto projektuje się utworzenie kolejnych obszarów chronionych, mianowicie: Parczewskiego Parku Krajobrazowego o pow. 7400 ha (obejmie fragmenty woj. białskopodlaskiego, lubelskiego i chełmskiego) i Radzyńskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu o pow. 4800 ha (na terenie woj. białskopodlaskiego i siedleckiego) oraz Białskopodlaskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu o pow. 36 700 ha. Łączna powierzchnia projektowanych obszarów chronionych wraz z otuliną wynosi ok. 68 000 ha. Po zatwierdzeniu wspomnianych obiektów ESOCh woj. białskopodlaskiego obejmie 23,8% jego powierzchni (obecnie – 11,1%).

WOJEWÓDZTWO CHELMSKIE

Teren obecnego woj. chełmskiego, które jako pierwsze na Lubelszczyźnie wprowadziło koncepcję ESOCh, od wielu już lat był obiektem zainteresowania geografów i botaników lubelskich. Na walory krajobrazowe Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego jako pierwszy zwrócił uwagę Wilgat, który opracował ten teren pod kątem przydatności dla wycieczek geograficznych.

W dniach 25 i 26 V 1959 r. w Lublinie odbyła się konferencja naukowa poświęcona Polesiu Lubelskiemu. Podczas dyskusji na tej konferencji F. Uhor-

czak zasugerował ochronę Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego (Polesie Lubelskie 1963), zaś Fijałkowski wysunął propozycję utworzenia parku narodowego w rejonie Jeziora Wytyckiego. Propozycja ta została opublikowana w wydawnictwie uczelnianym UMCS (Fijałkowski 1960). Historię starań o utworzenie na Polesiu parku narodowego (co stało się faktem dopiero po ponad 30 latach – w 1991 r.) przedstawił Chmielewski (Chmielewski 1986; *Poleski...* 1989).

W 1974 r. opracowano *Projekt ochrony krajobrazu w przyszłym Lubelskim Zagłębiu Węglowym* (Wilgat, Fijałkowski 1975). Zaproponowano wówczas utworzenie pięciu rezerwatów, dziewięciu terenów chronionego krajobrazu, czterech terenów zasługujących na częściową ochronę oraz dwu stref osłony – wewnętrznej i zewnętrznej.

Później dopiero warszawski Instytut Kształtowania Środowiska przystąpił do prac projektowych nad ESOCh dla woj. chełmskiego. Początkowo (Gacka-Grzesikiewicz i inni 1979) zaproponowano cztery obszary chronionego krajobrazu: Poleski, Chełmski, Pawłowski i Grabowiecko-Strzelecki – połączone strefami chronionego krajobrazu. Po pewnych modyfikacjach projekt zatwierdzono uchwałą WRN w Chełmie 23 III 1983 r., ustanawiając na obszarze województwa chełmskiego cztery parki krajobrazowe: Poleski, Sobiborski, Chełmski i Strzelecki oraz cztery obszary chronionego krajobrazu (Poleski, Chełmski, Pawłowski i Grabowiecko-Strzelecki). Parki krajobrazowe obejmowały 38 300 ha, ich strefy ochronne 42 000 ha, obszary chronionego krajobrazu natomiast – 81 400 ha.

Opisana powyżej sytuacja trwała do 10 IV 1990 r., kiedy Rada Ministrów wydała rozporządzenie o utworzeniu na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim Poleskiego Parku Narodowego. Podstawą do utworzenia szesnastego wówczas parku narodowego w Polsce był projekt Chmielewskiego z zespołem (*Poleski...* 1989). Poleski Park Narodowy powstał na części Poleskiego Parku Krajobrazowego i obejmuje powierzchnię 9647,4 ha. Park otoczony jest otuliną o powierzchni 14 042 ha.

ESOCh woj. chełmskiego, wzbogacony w 1995 roku o Skierbieszowski Park Krajobrazowy, obejmuje 158 624 ha, tj. 41% jego powierzchni. System obszarów chronionych woj. chełmskiego nie posiada korytarzy ekologicznych i z tego względu nie w pełni odpowiada koncepcji ESOCh, niemniej jednak stanowi udaną próbę wielkoprzestrzennej ochrony w skali województwa (Wilgat 1988).

Nie ulega także wątpliwości, że znacznie większe obszary Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego wymagają ochrony w granicach Poleskiego Parku Narodowego (Chmielewski, Harasimiuk, Majdiuk, Sielewicz 1992). Dyrekcja

Parku podejmuje działania zmierzające do zwiększenia jego powierzchni. Wysokie walory przyrodnicze Poleskiego Parku Narodowego są również podstawą do podjęcia starań o wpisanie tego obiektu na listę *Światowych Rezerwatów Biosfery* (Sołtys 1992).

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE

Pierwszym elementem systemu obszarów chronionych w woj. lubelskim był Kazimierski Park Krajobrazowy. W 1976 r. Nowacka, Wojciechowski i Wilgat opracowali projekt Kazimierskiego Parku Krajobrazowego (*Projekt...* 1976). Wcześniej zespół pracowników Politechniki Krakowskiej pod kierunkiem J. Bogdanowskiego wykonał studium architektoniczno-krajobrazowe rejonu Kazimierza Dolnego, w którym to studium zawarta była koncepcja utworzenia Parku Kazimiersko-Nałęczowskiego. Ostateczny projekt Kazimierskiego Parku Krajobrazowego powstał na bazie wymienionych opracowań w Zakładzie Ochrony Przyrody PAN w Krakowie (Wilgat 1988). WRN w Lublinie zatwierdziła utworzenie Kazimierskiego Parku Krajobrazowego uchwałą z 27 IV 1979 r. Tym samym Kazimierski Park Krajobrazowy jest jednym z najstarszych parków krajobrazowych w Polsce.

Opracowania ESOCh dla woj. lubelskiego podjęto się w 1983 r. w UMCS w zespole pod kierunkiem prof. T. Wilgata. Prace te ukończono w 1988 r. (Wilgat 1992). Stało się to podstawą do zatwierdzenia 26 II 1990 r. systemu obszarów chronionych woj. lubelskiego. System ten tworzy sześć parków krajobrazowych (Kazimierski, Krzczonowski, Pojezierze Łęczyńskie – dwuczściowy, Wrzelowiecki, Nadwieprzański, Kozłowiecki) i siedem obszarów chronionego krajobrazu (Pradolina Wieprza, Kraśnicki, Chodelski, Czerniejowski, Kozi Bór, Dolina Ciemięgi, Annówka). Powierzchnia parków wynosi w sumie 50 430 ha (+83 400 ha osłony), natomiast powierzchnia obszarów chronionego krajobrazu 122 660 ha. Łączna powierzchnia obszarów chronionych w woj. lubelskim sięga 256 490 ha, czyli 37,8% powierzchni województwa (Wilgat 1988, 1992).

Dla połączenia tak licznych elementów ESOCh wyznaczono w woj. lubelskim korytarze ekologiczne, które związane są z dolinami rzek oraz kompleksami leśnymi (Wilgat 1990, 1992).

Na podkreślenie zasługuje fakt, że obszary chronione woj. lubelskiego posiadają obszerną monografię autorstwa projektodawców poszczególnych elementów ESOCh. Nosi ona tytuł: *System obszarów chronionych województwa lubelskiego* (Wilgat 1992).

Z uwagi na to, że system obszarów chronionych w woj. lubelskim powstał stosunkowo niedawno, w najbliższym czasie nie przewiduje się istotnych zmian w kształcie ESOCh w tym województwie, a jedynie korektę przebiegu granic. Służyć temu może prowadzona sukcesywnie od 1991 r., przez zespół pod kierunkiem prof. Wilgata, inwentaryzacja środowiska przyrodniczego gmin województwa. W rezultacie prac inwentaryzacyjnych uszczegółowiono poprzednie badania oraz zaproponowano objęcie ochroną w postaci rezerwatów, użytków ekologicznych, stanowisk dokumentacyjnych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych wiele nowych obiektów. Część z nich została już prawnie usankcjonowana.

WOJEWÓDZTWO ZAMOJSKIE

Powstawanie ESOCh w woj. zamojskim przebiega etapowo od 1974 r., kiedy to 10 V 1994 r. utworzono Roztoczański Park Narodowy według projektu Fijałkowskiego i Izdebskiego (1972). Pierwotnie miał on powierzchnię 4800,64 ha, natomiast obecnie – po kilkakrotnym powiększeniu – obejmuje 8481,0 ha. Powierzchnia łożyska wynosi 36 540,0 ha.

W r. 1983 opracowano projekt systemu obszarów chronionych dla woj. zamojskiego. Przewidywał on utworzenie sześciu parków krajobrazowych oraz czterech obszarów chronionego krajobrazu. Projektowane parki krajobrazowe to: Zachodnioroztoczański, Środkoworoztoczański zwany też Krasnobrodzkim, Południoworoztoczański, Skierbieszowski, Strzelecki i Mirczański; projektowane obszary chronionego krajobrazu natomiast: Biłgorajski, Gielczewsko-Grabowiecki, Komarowski i Dołhobyczowski. By stworzyć system, zaprojektowano trzy korytarze środowiskowe (ekologiczne) przebiegające głównie dolinami rzek Wieprza i Bugu (Wilgat 1983, 1986). Projekt ten nie został wprowadzony w życie. Ówczesne władze wojewódzkie zdecydowały o etapowym tworzeniu systemu.

Jako pierwsze powstały w 1988 r. Krasnobrodzki Park Krajobrazowy i Puszczy Solskiej według projektu Borchulskiego z zespołem (1987). Po 3 latach, w 1991 r. utworzono zaprojektowane przez ten sam zespół parki krajobrazowe: Południoworoztoczański (Borchulski z zesp. 1988) oraz Szczebrzeszyński (Borchulski z zesp. 1990). W r. 1995 powstały kolejne dwa parki krajobrazowe: Strzelecki (powiększenie na teren woj. zamojskiego obiektu istniejącego w woj. chełmskim) i Skierbieszowski (chełmsko-zamojskie).

Obecnie ogólna powierzchnia parków krajobrazowych w woj. zamojskim wynosi 86 108 ha, osłon parków – 82 320 ha, co wraz z Roztoczańskim Par-

Tab. 1. Obszary chronione Lubelszczyzny
Protected areas in the Lublin Region

Lp	Kategoria, nazwa obszaru chronionego	Województwo	Rok utworzenia	Powierzchnia		Plan ochrony
				obszaru chronionego [ha]	strefy ochronnej [ha]	
I. Parki Narodowe						
1	Poleski	chelm./lub.	1991	9647,4 ¹	14 042,0 ¹	w oprac.
2	Roztoczański	zamojskie	1974	8481,0	36 540,0	w oprac.
II. Parki Krajobrazowe						
1	Podlaski Przełom Bugu	białkopod.	1994	30 904,0	17 111,0	w oprac.
2	Chelmski	chelmskie	1983	14 325,0	8974,0	w oprac.
3	Poleski	chelmskie	1983	5113,0	11 091,0	w oprac.
4	Sobiborski	chelmskie	1983	10 000,0	9866,0	w oprac.
5	Strzelecki	chelm./zam.	1983	9030,0 ²	14 500,0 ²	w oprac.
6	Skierbieszowski	chelm./zam.	1995	35 488,0 ³	12 479,0 ³	w oprac.
7	Kazimierski	lubelskie	1979	13 670,0	25 000,0	w oprac.
8	Krzczonowski	lubelskie	1990	12 420,0	15 144,0 ⁴	
9	Pojezierze Łęczyńskie	lubelskie	1990	10 896,0 ⁵	8867,0	istnieje
10	Wrzeliwiecki	lubelskie	1990	4990,0	13 620,0	
11	Nadwieprzański	lubelskie	1990	4432,0	13 060,0	w oprac.
12	Kozłowiecki	lubelskie	1990	4020,0	9000,0	istnieje
13	Puszczy Solskiej	zam./przem.	1988	28 980,0 ⁶	18 207,0 ⁶	w oprac.
14	Krasnobrodzki	zamojskie	1988	9390,0	30 794,0	w oprac.
15	Szczybrzeszyński	zamojskie	1991	20 209,0	—	w oprac.
16	Południoworoztoczański	zam./przem.	1991	20 376,0 ⁷	—	w oprac.
III. Obszary Chronionego Krajobrazu						
1	Nadbużański	białkopod.	1990	11 300,0	—	
2	Grabowieco-Strzelecki	chelmskie	1983	24 048,0	—	
3	Chelmski	chelmskie	1983	24 500,0	—	
4	Poleski	chelmskie	1983	19 000,0	—	
5	Pawłowski	chelmskie	1983	8000,0	—	
6	Pradolina Wieprza	lubelskie	1990	33 160,0	—	
7	Kraśnicki	lubelskie	1990	29 270,0	—	
8	Chodelski	lubelskie	1990	23 340,0	—	
9	Czerniejowski	lubelskie	1990	19 510,0	—	
10	Kozi Bór	lubelskie	1990	12 680,0	—	
11	Dolina Ciemięgi	lubelskie	1990	2630,0	—	
12	Annówka	lubelskie	1990	2070,0	—	

¹ 214,03 ha parku i 417,71 ha otuliny w woj. lubelskim; ² 3800 ha parku i 6500 ha otuliny w woj. chelmskim; ³ 25 830 ha parku i 8707 ha otuliny w woj. zamojskim; ⁴ 1290 ha otuliny w woj. zamojskim; ⁵ 4896 ha w części północnej i 6000 ha w południowej; ⁶ 7675 ha parku i 16 235 ha otuliny w woj. przemyskim; ⁷ ok. 16 237 ha w woj. przemyskim.

kiem Narodowym i jego osłoną (odpowiednio 8481 i 36 540 ha) daje 213 449 ha powierzchni chronionej. Stanowi to około 30% powierzchni województwa. Nie jest to jednak powierzchnia ostateczna. Planuje się wzbogacenie systemu o Dołhobyczowski Obszar Chronionego Krajobrazu.

POWIĄZANIA ESOCH LUBELSZCZYNY Z SĄSIEDNIMI OBSZARAMI CHRONIONYMI

Ze względu na to, że system obszarów chronionych nie powinien kończyć się na sztucznej w przyrodzie granicy administracyjnej, warto poświęcić kilka zdań także województwom ościennym w stosunku do wcześniej opisanych.

W woj. siedleckim kontynuacją Parku Krajobrazowego „Podlaski Przełom Bugu” jest Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu, który sąsiaduje od zachodu z Nadbużańskim Parkiem Krajobrazowym. Projektowany Radzyński Obszar Chronionego Krajobrazu w zachodniej części woj. białkopodlaskiego obejmuje także niewielki fragment woj. siedleckiego. Nadwiślański Obszar Chronionego Krajobrazu (woj. siedleckie) przylega do woj. lubelskiego i sąsiaduje z położonym w jego granicach korytarzem ekologicznym. Na granicy województw lubelskiego i radomskiego obszary chronione występują na południe po obu stronach granicy. Po stronie zachodniej jest to Obszar Chronionego Krajobrazu o nazwie „Solec nad Wisłą”, po stronie wschodniej – Kazimierski Park Krajobrazowy, Chodelski Obszar Chronionego Krajobrazu i Wrzelowiecki Park Krajobrazowy.

W woj. tarnobrzesckim brak obszarów chronionych w bezpośrednim sąsiedztwie omawianego obszaru.

Na południu woj. zamojskie sąsiaduje z woj. przemyskim, z którym prowadzona jest w zakresie ochrony obszarowej współpraca. Dotychczas zaowocowała ona dwoma parkami krajobrazowymi wspólnymi dla obu województw. Są to Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej i Południoworoztoczański Park Krajobrazowy.

Zróżnicowanie środowiska przyrodniczego Polski Środkowowschodniej zdecydowało o tym, że współistnieją obok siebie obszary chronionej o różnej randze – od lokalnej poprzez regionalną do krajowej. I tak rangę ogólnopolską, jako podstawowe makroogniwa struktury ekologicznej kraju mają trzy zespoły obszarów chronionych:

1. Zespół obszarów chronionych Polesia składający się z Poleskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych: Pojezierze Łęczyńskie, Sobiborskiego i Chełmskiego oraz obszarów chronionego krajobrazu: Poleskiego i Chełmskiego.

2. Zespół obszarów chronionych Roztocza z Roztoczańskim Parkiem Narodowym oraz parkami krajobrazowymi: Szczebrzeszyńskim, Krasnobrodzkim, Puszczy Solskiej i Południoworoztoczańskim.

3. Zespół obszarów chronionych Wisły Środkowej. Do tego zespołu należą parki krajobrazowe Kazimierski i Wrzelowiecki oraz obszary chronionego krajobrazu: Kraśnicki, Chodelski i Solec nad Wisłą (Chmielewski, Harasimiuk, Wilgat 1992).

Ci sami autorzy rangę krajową nadają także Parkowi Krajobrazowemu „Podlaski Przełom Bugu”, Nadbużańskiemu Obszarowi Chronionego Krajobrazu w woj. białkopodlaskim oraz Obszarowi Chronionego Krajobrazu „Pradolina Wieprza” w woj. lubelskim. Pozostałe elementy ESOCh na Lubelszczyźnie mają rangę regionalną lub lokalną.

Obszary chronione o randze krajowej winny bezpośrednio lub pośrednio łączyć się z obszarami tej kategorii na sąsiednich terenach. Jest tak również w przypadku wymienionych wcześniej obiektów. Zespół Polesia łączy się poprzez dolinę Bugu (Nadbużański Obszar Chronionego Krajobrazu, Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu”) z tzw. „Zielonymi Płucami Polski” w północno-wschodniej części kraju; poprzez dolinę dolnego Wieprza (Obszar Chronionego Krajobrazu „Pradolina Wieprza”), zaś z położonym na zachód zespołem Wisły Środkowej i dalej na północ poprzez dolinę Wisły ze strefą pojezierzy. Pas obejmujący Roztocze i Puszcę Solską łączy się poprzez Lasy Janowskie i dolinę Wisły w rejonie Sandomierza (w poprzek doliny) z lasami Gór Świętokrzyskich (Chmielewski 1990).

Omawiany system obszarów chronionych jest zatem dobrze wkomponowany w system ogólnopolski.

Nie bez znaczenia jest też fakt, że pasy obszarów chronionych Polesia Lubelskiego i Roztocza mają swoje przedłużenie poza granice Polski. Są to Szacki Park Narodowy na Białorusi i Rezerwat Przyrody (zapowiednik) Roztocze na terytorium Ukrainy (Kuczeriawij 1988), który w przyszłości ma być elementem pasa obszarów chronionych sięgającego poprzez Roztocze Lwowskie po Gołogóry i Miodobory (Krawczuk, Bogucki, Zińko, Brusak, Gnatiuk 1993).

PODSUMOWANIE

Efektem trwających od wielu lat zabiegów w dziedzinie ochrony przyrody jest utworzenie na terenie woj. białkopodlaskiego, chełmskiego, lubelskiego i zamojskiego dwóch parków narodowych, szesnaście parków krajobrazowych oraz dwanaście obszarów chronionego krajobrazu. Obszary chronione zajmują: 11,1% powierzchni woj. białkopodlaskiego, 30% w woj. zamojskim, 37,8% w woj. lubelskim i 41% w woj. chełmskim. Podstawowe dane na temat opisywanych obiektów zebrano w tab. 1.

W skład ESOCh wchodzi także rezerwaty przyrody, których liczba na omawianym terenie wynosi 61, a łączna powierzchnia – 4451 ha. Są to głównie rezerwaty leśne, chociaż na przykład w woj. chełmskim najwięcej jest torfowiskowych.

Wymieniona liczba obiektów ochrony obszarowej jest dosyć pokaźna, tym bardziej że mapa: *Typy krajobrazów i ich zasoby* (Bogdanowski 1976, s. 39) obejmująca obszar całej Polski kwalifikuje ten teren jako „mało atrakcyjny krajobrazowo”.

Zasady efektywnej ochrony i racjonalnego gospodarowania środowiskiem przyrodniczym w parkach narodowych, krajobrazowych i rezerwach przyrody powinny być zawarte w planach ochrony. Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody z 1991 r. sporządzanie planów ochrony jest obligatoryjne. Dotychczas dokumenty takie stworzono dla dwóch parków krajobrazowych, natomiast dla parków narodowych oraz kolejnych dwunastu parków krajobrazowych są przygotowywane (tab. 1). W planach ochrony winny być między innymi zidentyfikowane istniejące i potencjalne sytuacje konfliktowe wynikające z ograniczeń w gospodarowaniu na obszarach chronionych oraz zaproponowane metody ich rozwiązania. Doświadczenie wskazuje, że rygory ochrony nie są w pełni akceptowane przez społeczności lokalne, postrzegające je często jako bariery rozwoju gospodarczego (Wojciechowski 1996).

Poza omawianymi tutaj kompleksowymi formami ochrony przyrody istnieją również inne, obejmujące zazwyczaj mniejsze powierzchnie, lub tworzone w celu ochrony określonych walorów i elementów środowiska: użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, stanowiska dokumentacyjne, pomniki przyrody, ochrona gatunkowa roślin i zwierząt, parki wiejskie, lasy ochronne, strefy ochrony źródeł, strefy ochrony uzdrowiskowej. Z jednej strony wzmacniają one i uszczegółwiają zasady ochronne panujące zwłaszcza w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu, z drugiej zaś są istotnym uzupełnieniem wielkoprzestrzennego systemu obszarów chronionych.

Zaznaczyć należy, że środowisko przyrodnicze jest układem dynamicznym, podlegającym coraz większej presji ze strony człowieka. Dla lepszego zbadania relacji człowiek – środowisko konieczne jest kontynuowanie badań, zwłaszcza na obszarach chronionych. Ich efektem może być wykrywanie nowo powstających zagrożeń środowiska oraz określenie sposobów przeciwdziałania tym zagrożeniom; ewentualne podwyższenie kategorii ochronnej czy modyfikacja przebiegu granic bądź też wyznaczanie nowych obszarów chronionych.

LITERATURA

- 10 lat Porozumień Włodawskich, ocena realizacji wspólnych międzywojewódzkich działań w zakresie ochrony środowiska w makroregionie środkowo-wschodnim, 1996; UW w Białej Podlaskiej, Serpelicze.
- Bogdanowski J. 1976; Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu.
- Borchulski Z. i in.. 1987; Dokumentacja do utworzenia Parków Krajobrazowych Rostocza Tomaszowskiego i Puszczy Solskiej. IGPIK – Lublin (maszynopis).
- Borchulski Z. i in., 1988; Dokumentacja do utworzenia Południoworostoczańskiego Parku Krajobrazowego. IGPIK – Lublin (maszynopis).
- Borchulski Z. i in., 1990; Dokumentacja do utworzenia Szczepreszyńskiego Parku Krajobrazowego. IGPIK – Lublin (maszynopis).
- Borchulski Z. i in. 1992; Dokumentacja do utworzenia Strzeleckiego Parku Krajobrazowego. IGPIK – Lublin (maszynopis).
- Chmielewski T. J. 1986; W sprawie utworzenia parku narodowego na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim. Chrońmy przyr. ojcz., T. XLII, z. 4.
- Chmielewski T. J. 1990; Kształtowanie makrosystemu obszarów chronionych północno-wschodniej i środkowowschodniej Polski. [W:] Problemy wdrażania koncepcji i funkcjonowania systemów ochrony krajobrazu (red. J. Marlewska). Materiały z konferencji.
- Chmielewski T. J., Harasimiuk M., Majdiuk M., Sielewicz B. 1992; Stan realizacji i funkcjonowania Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych międzyrzecza Wieprza i Bugu. [W:] Zasady gospodarowania środowiskiem przyrodniczym na obszarze Chełmsko-Rejowieckiego Okręgu Przemysłowego. Materiały z konferencji.
- Chmielewski T. J., Harasimiuk M., Wilgat T. 1992; Kształtowanie systemu obszarów chronionych Polski Środkowowschodniej. [W:] Problemy tworzenia i funkcjonowania parków krajobrazowych. Materiały z konferencji.
- Fijałkowski D. 1960; Szata roślinna jezior łęczyńsko-włodawskich i otaczających je torfowisk. Ann. UMCS, sec. B, vol. 14.
- Fijałkowski D. 1972; Stosunki geobotaniczne Lubelszczyzny.
- Fijałkowski D. 1973; Projekt stref ochrony krajobrazu w województwie lubelskim. Biuletyn LTN, sec. B, vol. 15.
- Fijałkowski D. 1974; Projekt parków i stref ochrony krajobrazu w województwie lubelskim. Chrońmy przyr. ojcz., t. XL, z. 5.

- Fijałkowski D. 1983; Ochrona przyrody w makroregionie lubelskim.
- Fijałkowski D., Izdebski K. 1959; W sprawie utworzenia Zwierzynieckiego Parku Narodowego. Sylwan, CIII, z. 9.
- Fijałkowski D., Izdebski K. 1972; Projekt Roztoczańskiego Parku Narodowego. Chrońmy przyr. ojcz., t. XXVIII, z. 5-6.
- Gacka-Grzesikiewicz E. 1976; Ekologiczne problemy tworzenia nowych typów obszarów chronionych jako formy ochrony środowiska. Wiad. Ekol., t. XXII, z. 1.
- Gacka-Grzesikiewicz E. 1978; Ekologiczny System Obszarów Chronionych. Przyr. Pol. nr 1-2.
- Gacka-Grzesikiewicz E., Różycka W. 1977a; Obszary chronione a przestrzenna struktura aglomeracji. IKŚ, Warszawa.
- Gacka-Grzesikiewicz E., Różycka W. 1977b; System obszarów chronionych jako forma zabezpieczenia zasobów przyrody. Miasto, z. 12.
- Gacka-Grzesikiewicz E. i in. 1979; Koncepcja Ekologicznego Systemu Obszarów Chronionych dla województwa chełmskiego. Człowiek i Środowisko, t. 3, z. 1-2.
- Kot H. i in. 1993; Dokumentacja uzasadniająca celowość powołania parku krajobrazowego Podlaski Przełom Bugu, Siedlce.
- Krawczuk J. S., Bohucki A. B., Zińko J. W., Brusak W. P., Gnatiuk R. M. 1993; Problemy kształtowania Roztoczańsko-Gologórsko-Krzemienieckiego Pasma Chronionej Przyrody. [W:] Edukacja ekologiczna i ochrona środowiska na pograniczach. Red. K. H. Wojciechowski. Materiały konferencyjne, Lublin.
- Kuczeriawij W. A. 1988; Parki Narodowe i Rezerwaty Przyrody Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. [W:] Problemy tworzenia i zagospodarowania systemu obszarów chronionych w Polsce Środkowoschodniej i na Ukrainie. Red. E. Wysocka. Materiały z konferencji.
- Polesie Lubelskie, 1963; Materiały z sesji naukowej PTG pod red. T. Wilgata, Lublin.
- Poleski Park Narodowy, 1989; dokumentacja naukowa pod red. T. J. Chmielewskiego.
- Popławski B. 1979; Zagadnienie ochrony środowiska w makroregionie środkowoschodnim w świetle materiałów Ministerstwa Administracji, Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska oraz opracowań Instytutu Kształtowania Środowiska. [W:] Ochrona i kształtowanie środowiska na tle planów społecznego rozwoju oraz przestrzennego zagospodarowania w makroregionie środkowoschodnim. Materiały na sesję naukową.
- Projekt Kazimierskiego Parku Krajobrazowego, 1976 (maszynopis w Zakładzie Hydrografii UMCS).
- Różycka W. 1977; Propozycja formowania ekologicznego systemu obszarów chronionych w planach zagospodarowania przestrzennego, Człowiek i Środowisko, t. 1, z. 4.
- Sołtys M. 1992; W krainie jezior, moczarów i bagien.
- Szafer W. 1932; Rezerwaty w Polsce. [W:] Skarby przyrody i ich ochrona.
- Wachniewska A. 1959; Z historii ochrony przyrody na Roztoczu. Chrońmy przyr. ojcz., z. 3.
- Wilgatowie K. i T., Gawarecki H. 1957; Województwo lubelskie.
- Wilgat T. 1956; Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie jako teren wycieczek geograficznych. Czasopismo Geograficzne, t. XXVII, z. 2.
- Wilgat T. 1962; Zagadnienie strefy wypoczynkowej Lublina. Przewodnik VII Ogólnopolskiego Zjazdu PTG – Gdańsk 1962.

- Wilgat T. 1971a; Ochrona wartości środowiska przyrodniczego w Polsce. [W:] Problemy środowiska człowieka, Biuletyn KPZK PAN.
- Wilgat T. 1971b; Zagadnienie terenów rekreacyjnych w województwie lubelskim. Miasto nr 3.
- Wilgat T. 1974a; Problemy terenów rekreacyjnych dla mieszkańców Lublina. [W:] Lublin w latach 1974–2000, mat. konf.
- Wilgat T. 1974b; Zmiany środowiska geograficznego i jego ochrona w województwie lubelskim. Przewodnik XII Ogólnopolskiego Zjazdu PTG – Lublin 1974.
- Wilgat T. 1979; Ochrona krajobrazu w makroregionie środkowowschodnim. [W:] Ochrona i kształtowanie środowiska na tle planów społecznego rozwoju oraz przestrzennego zagospodarowania w makroregionie środkowowschodnim. Materiały na sesję naukową.
- Wilgat T. 1983; Projekt systemu obszarów chronionych województwa zamojskiego. Ann. UMCS, sec. B, vol. XXXVIII.
- Wilgat T. 1986; Ochrona środowiska przyrodniczego w województwie zamojskim. [W:] Zamość i Ziemia Zamojska – Przewodnik XII Olimpiady Geograficznej.
- Wilgat T. 1987; Uwagi na temat tworzenia regionalnych systemów obszarów chronionych. Chrońmy przyr. ojcz., t. XLIII, z. 4.
- Wilgat T. 1988; Ochrona obszarowa na Lubelszczyźnie. [W:] Problemy tworzenia i zagospodarowania systemu obszarów chronionych w Polsce środkowowschodniej i na Ukrainie. Red. E. Wysocka. Materiały z konferencji.
- Wilgat T. 1990; System obszarów chronionych w województwie lubelskim. Chrońmy przyr. ojcz., t. XLVI, z. 4–5.
- Wilgat T. (red.) 1992; System obszarów chronionych województwa lubelskiego, Lublin.
- Wilgat T., Fijałkowski D. 1975; Projekt ochrony krajobrazu w przyszłym Lubelskim Zagłębiu Węglowym, Chrońmy przyr. ojcz., t. 40.
- Wojciechowski K. 1996; Eastern Poland Rural Areas Restructualisation Dilemmas. [W:] 28th International Geographical Congress – Land, Sea and Human Effort (The Hague August 4–10 1996), Abstract Book, Utrecht.

SUMMARY

The Lublin Region is meant as a conjunction of four regional administrative units (voivodeships): Biała Podlaska, Lublin, Chełm, Zamość. It is situated in the eastern part of Poland and its total area is about 22.986 km² (7.35% of the country's territory). Taking into consideration the historical perspective, this paper attempts to present the development of an ecological network for protected areas (ECONET) in the Region.

The first measures concerning nature conservation were taken by the influential and great landowner – Chancellor Jan Zamoyski at the end of the XVI century. At that time a special site for the protection of a number of fauna species was designated near Zwierzyniec village. This object survived up to the beginning of this century. The long-term conservation experience was applied in the process of nature reserves formation that began in the 1920s and since then has been successively continued. It is worth emphasising that the first national park (Roztoczański) was established in that Region in 1974.

In the 1970s new types of protected areas were introduced in Poland, namely landscape parks and protected landscape areas. As a result, in 1979, Kazimierski Landscape Park was created in the Region. More systematic approaches to nature conservation, however, can be observed since 1980, when the new environmental legislation was adopted in the country. For example, in 1983 a comprehensive system of protected areas, consisting of four landscape parks and four protected landscape areas, was organised in Chelm voivodeship.

Nowadays, after many years of development, ECONET of the Lublin Region consists of two national parks, sixteen landscape parks and twelve protected landscape areas (Table 1). These objects occupy from 11.1% to 41% of each voivodeships territory. Since 1991 the system has been supplemented with new types of protected areas, such as: ecological sites, sites of scientific interests and wildlife-landscape complexes.

The research and dissemination of technical information seems to be essential to the furtherance of nature conservation in the Region, whilst publicity and education complement this by the increasing knowledgeable concern for the natural environment, and hopefully, persuading land managers and politicians to place conservation above the development policies in certain instances.